

ÖN SÖZ

Böyük alman şairi, yazıçı və alimi Yohann Volfqanq Göte dünya klassik ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndəsidir. O özünün bütün ədəbi fəaliyyətini alman milli ədəbiyyatının təşəkkül tapmasına, çiçəklənməsinə, dünya xalqlarının ədəbiyyatı və incəsənəti arasında möhkəm əlaqə yaradılması işinə sərf etmişdir.

Onun bir sıra əsərləri, xüsusən “Faust”u ədəbiyyat aləmində yeni dövr təşkil edir. Təsadüfi deyildir ki, Puşkin bu əsər haqqında demişdir: “İliada” qədim incəsənətin nümunəsi olduğu kimi, “Faust” da yeni dövr ədəbiyyatının nümunəsidir”. “Faust” həm dərin milli, həm də bəşəri hissləri ifadə edən bir əsərdir. Şair burada mövcud alman gerçəkliyinə qarşı, fikir azadlığı uğrunda mübarizə edən qəhrəmanının zəngin daxili aləmini açıb göstərmişdir.

“Gets fon Berlixingen”, “Gənc Verterin iztirabları”, “Vilhelm Meyster”, “Faust” kimi əsərlərində o, dövrünün ən mühüm məsələlərinə toxunmuş, obyektiv mənasına görə, inqilabi ruhla dolu olan yüksək bədii nümunələr yaratmışdır.

Yohann Volfqanq Göte 1749-cu il avqustun 28-də məşhur alman şəhərlərindən biri olan Frankfurt-Maynda hüquqşünas ailəsində anadan olmuşdur. Onun atası varlı idi. O, uşağa hələ evdə ikən yaxşı təhsil vermişdi. Özünün tərtib etdiyi geniş proqram əsasında Göteyə dərs keçirdi. Göte yunan, latın, italyan, ingilis dillərini öyrənə bilmişdi. Başqa xalqların dilinə böyük hörmət bəsləyən Göte sonralar bu dilləri öyrənməyin əhəmiyyətindən danışaraq demişdi: “Kim özgə dili ilə tanış deyilsə, öz dili haqqında da heç nə bilmir”. Gələcək şair və mütəfəkkir hələ uşaq ikən elm və mədəniyyətə sonsuz həvəs göstərirdi. Rəssamlıq və təsviri incəsənətin müxtəlif sahələrini xüsusi öyrənirdi, Götenin bədii təfəkkürünün formalaşmasında xalq həyatı və folklorundan uzun-uzadı şirin söhbətlər edən sevimli anasının az təsiri olmamışdır. Göte ömrü boyu o əziz günləri gözəl bir xatirə kimi yad etmişdir.

Göte 16 yaşında ikən atasının təkidi ilə hüquq təhsili almaq üçün Frankfurtdan Leypsiqə gəlir.

Çox erkən yaşından yazmağa başlayan Göte burada hüquq mühazirələrindən daha çox, ədəbiyyat, incəsənət və mədəniyyət tarixi məsələlərinə dair mühazirələrə qulaq asır. Xəstəliyi üzündən yenidən Frankfurta qayıtmağa məcbur olur. İki ildən sonra Strasburqa gəlib, universitetdə təhsilini davam etdirir. Hələ lap gəncliyində yazmaq istədiyi “Məhəmməd” əsərinin qeydlərində, bir az sonra yazmış olduğu “Prometey”, “Gets fon Berlixingen” pyeslərində gənc Götenin antifeodal əhval-ruhiyyəsi özünün aydın ifadəsini tapmışdır. Bütün şüurlu fəaliyyəti boyu xalq işinə xidmət edən şair dövrünün mütərəqqi ideyaları ilə sıx bağlı olmuşdur. Onun alman demokratik fikrinin parlaq nümayəndəsi, filosof və dramaturq Lessinqə, fransız maarifçilərinin yaradıcılığına münasibəti, Şillərlə sıx əməkdaşlığı buna sübutdur.

Arada ədəbi fəaliyyətdən bir qədər uzaqlaşmış dövlət məsələləri ilə məşğul olan şair, nəhayət, bu cür işlərdən bezikib, yenidən ciddi ədəbi-bədii fəaliyyətə girişir və bir çox yeni əsərlər yazır.

Onun həyat və fəaliyyətinin Veymar dövrü ayrıca mərhələ təşkil edir. 1775-ci ildə Saksoniya-Veymar Hersoku Karl Avqustun çağırışı ilə o, Veymara köçüb, nazir və gizli şuranın üzvü təyin edilir. Göte gərgin fəaliyyətə qoşulur. Təsərrüfat,

maliyyə və mədəniyyət məsələlərində yaxından iştirak edir. Onun müxtəlif sahələrdə aparmaq istədiyi islahatlar baş tutmur.

Alman bürgerliyində vətəndaşlıq borcunu yerinə yetirmək hissinin zəif olması onda naümidlik doğurur. “Tufan və təzyiq” dövrünün üsyankarlıq əhval-ruhiyyəsi ilə xırda burjua, mütləqiyyətçi əhval-ruhiyyəsi arasında tərəddüd edir. Mövcud həyata inqilabi təsir göstərmək yolundan kənarda durur, ciddi daxili ziddiyyətlər keçirir. 1786-cı ildə, nəhayət, zəhlətökən Veymar sarayından qaçıb İtaliyaya gedir. Bunu o həm həyatı, həm də ədəbi-bədii fəaliyyəti sahəsində özünü “hicri” adlandırır. Göte şərq dilində işlətdiyi bu kəlməni həyatının yeni səhifələri ilə bağlı olan bir söz kimi işlətməyi çox sevərdi. O bu sözü bir də qoca yaşlarında, Şərq poeziyası aləminə köçüb “Şairlər şahı” adlandırdığı Nizami, Firdovsi, Ənvəri, Rumi, Hafız, Cami, Sədi yaradıcılığı ilə məşğul olduğu zaman işlətməmişdi.

Böyük şair 1832-ci il mart ayının 22-də vəfat etmişdir. Marks və Engels Götenin dünya ədəbiyyatında tutduğu mövqeyə böyük qiymət vermiş, onun dünyagörüşündəki ziddiyyətlərin dərin elmi təhlilini vermiş, yaradıcılığına sonsuz hörmət bəsləmişlər. Göteyə son dərəcə böyük məhəbbət

bəsləyən V.İ. Lenin onun “Faust” əsərindən bu fikri tez-tez misal çəkərdi: “Dostum, nəzəriyyə yekrəng, əbədi həyat ağacı isə yaşıldır”. Belinski onun “Faust”unu “dövrünün bütün ideyalarını özündə ehtiva edən bir əsər” adlandırır.

Götenin “Gənc Verterin izzətləri” indiyə qədər öz tərəvətini və estetik, siyasi məna gözəlliyini itirməyən əsərdir. Öz dövründə bu qədər səs salan bir əsər təsəvvür etmək çətindir.

Göte qəhrəmanları çox vaxt Şekspir qəhrəmanları ilə yanaşı durur. Onlar ziddiyyətli olsalar da, zəngin daxili aləmə, yüksək ideyalara malikdirlər. Onlarla mühit arasında bir uçurum vardır. Bu qəhrəmanlar çox vaxt dövrün faciəli həyatının qurbanı olurlar. Hamletlə öz Verterinin “qohumluğunu” hiss edən Göte bir vaxt yazırdı ki, Hamletin qarşısında dünyanı nizama salmaq vəzifəsi durur. O, həyatın ağır yükünü öz üzərinə götürmüşdür. “Lakin o bu ağır yükü nə atmaq, nə də aparmaq iqtidarında deyildir”. Gənc Verterin taleyi də buna bənzəyir. Mövcud mühit onu əzir, sıxır, onu hər yerdə təhqir edirlər, o nə ictimai, nə də şəxsi həyatında öz arzu və istəyinə nail ola bilir. Nəhayət, özünü həlak edir. Müəllif qəhrəmanının dəfn mərasimini belə təsvir edir: “Tabutu fəhlələr aparırdılar, onu

bir nəfər də olsun ruhani müşayiət etmirdi”. Verter öz ölümü ilə də dövrünə qarşı çıxır.

Göteşünaslıq elmi sübut etmişdir ki, Verteri fərqləndirən cəhət onun mənəvi zəifliyində, iradəsinin xəstəliyində deyildir. “Verterin əzabı daha çox sağlam ruhun azarlı dünyanın qarşısındakı əzabıdır. Xəstə olan Verter deyil, o dövrün alman mühiti, alman dünyasıdır”. Verter özü inqilabçı olmasa da, onun haqqında yazılmış bu əsər inqilabi ruha malikdir.

“Gənc Verterin izzətləri” yüksək hissiyyat, zəngin psixologiya, dərin mənəviyyat romanıdır. Öz dövrünün oxucularına onun misilsiz təsiri bir də məhəbbət, böyük əməllər carçısının mahiyyətini gözəl ədəbi dildə ifadə etməsindədir. Alman ədəbiyyatı mütəxəssisləri çox doğru olaraq qeyd edirlər ki, “Verterin dili bu gün belə öz təmizlik və tərəvətini itirməmişdir”. Göte özünü burada alman ədəbi dilinin yaradıcısı kimi göstərmişdir. Ruslar üçün Puşkinin, azərbaycanlılar üçün Vəqifin ədəbi dili nə deməkdirsə, almanlar üçün də Götenin ədəbi dili o deməkdir. Puşkin nəsrini özünə qədərki rus nəsrinə nisbətən hansı səviyyədədirsə, “Verter”in nəsrini də özünə qədərki alman nəsrinə nisbətən həmin səviyyədədir.

Bu dil həm primitivlikdən, həm də mürəkkəblikdən uzaq, aydın, zəngin, mədəni dildir.

Şübhəsizdir ki, tərcümədə əsərin bu xüsusiyyətinə fikir vermək son dərəcə mühümdür. Bütün bunlar nəzərə alınmış, sözlərin ahəngdar axınına, alman təfəkkür tərzinin aydın ifadəsinə, obrazların azərbaycanlı oxucuya sərrast və yığcam dildə çatdırılmasına xüsusi səy edilmişdir.

Götenin Şərq, o cümlədən Azərbaycan mədəniyyətinə yaxınlığı, onu mütərəqqi bəşəriyyətin digər sənət dühaları ilə yanaşı bizə daha çox sevirir. Onun Gəncənin adını çəkməsi (Goeteswerke, səh. 259), Mazandaran haqqında bəhs etməsi, tariximizə aid bəzi fikirləri, Şimali və Cənubi Azərbaycanın coğrafi mövqeyini gözəl bilməsi (in die Teachek von dereian), nəhayət, böyük Azərbaycan şairi Nizamiyə verdiyi misilsiz qiymət ədibin xalqımıza bəslədiyi dərin hörmət hissinin ifadəsidir.

Hec şübhəsiz, bu tərcümə, böyük alman şairi və mütəfəkkirinin zəngin ədəbi-bədii irsini oxucularımıza çatdırmaq sahəsində gözəl bir təşəbbüsdür.

Aslan Aslanov

BİRİNCİ KİTAB

Biçarə Verterin əhvalatına dair öyrənib bildiklərimin hamısını mən qayğı ilə toplamışam, onu sizə təqdim edirəm və zənn edirəm ki, bunun üçün siz mənə minnətdar olacaqsınız. Yəqin ki, siz onun ağılına və qəlbinə məhəbbət, ehtiram hissilə vaqif olacaq, onun taleyinə göz yaşı axıdacaqsınız.

Sən isə, zavallı, çaşıb eyni aqibətə düşdükdə, onun izzirablarından qüvvət al, əgər sən taleyin gərdişindən, ya da öz təqsirin ucundan özünə daha yaxın bir dost tapmasan, qoy onda bu kitabça sənin həmdəmin olsun.

4 may 1771-ci il.

Getdiyimə nə qədər şadam! Misilsiz dostum, insan qəlbi nə deməkdir? Səni o qədər sevirəm ki! Axı biz bir-birimizdən ayrılmazdıq, indi isə ayrılmışıq, mən də buna şadam. Bilirəm ki, sən mənim bu təqsirimi bağışlayarsan. Axı məndəki

bütün ünsiyyət hissləri sanki qəsdən – qəlbimi bulandırmaqdan ötrü yaradılmışdı. Zavallı Leonora! Amma hər halda mən bunda müqəssir deyiləm! Onun bacısının şıltağı, nazı ilə oynayarkən, yazıq qızın qəlbində ehtirasın getdikcə artmasında mənmi müqəssirəm?! Bir də, mən bunda doğrudanmı müqəssir deyiləm? Məgər mən onun meyil göstərməsinə azmı bais olmuşam? Məgər onun öz hisslərini olduqca səmimi bildirməsi mənim üçün xoş deyildimi, hərçənd bu hisslərdə heç bir gülünc şey yox idi, amma biz ona çox vaxt gülürdük. Məgər mən... Eh, bir də, insan özü-özünü mühakimə edə bilərmə? Lakin mən islah olunmağa səy edəcəyəm, əziz dostum, sənə söz verirəm ki, bundan sonra taleyin qarşımıza çıxaracağı hər xırda-para naxoş hadisədən ötrü, həmişəki kimi, özümü didməyəcəyəm və hər şeyi ürəyimə salmayacağam, hazırda nə varsa, ondan zövq alacağam, keçmiş isə qoy keçmişliyində qalsın. Əlbəttə, sən haqlısan, əzizim, əgər insanlar – kim bilir ki, onlar nə üçün belə yaranmışlar – özlərindəki təxəyyül qüvvəsini belə cəhdlə inkişaf etdirməyib, keçmişdəki naxoş hadisələri daim yada salmayıb, eləcə əzab-əziyyətsiz olan hazırkı günlə yaşasaydılar, onda olduqca az izzirab çəkərdilər.

İltifat edib anama xəbər ver ki, onun tapşırığını vicdanla yerinə yetirdim və tezliklə bu barədə ona yazacağam. Mən bir neçə dəfə xalamın yanında oldum, o heç də bizlərdə təsvir edildiyi kimi bədrəftar qadın deyilmiş. O hər şeylə maraqlanan və dedikcə rəhmdil, deyib-gülən bir qadındır. Mən anacığımın bizə çatacaq miras payının gecikdirilməsinə dair umu-küsülərini ona nağıl elədim. Xalacığım da bu barədə öz əsas və dəlillərini dedikdən sonra bizə düşən payın hamısını, hətta bizim iddia etdiyimizdən də çox hissəsini verməyə razı olduğunu və öz şərtlərini söylədi. Nə isə, mən indi bu barədə ətraflı yazmaq istəmirəm. anacığımıza de ki, hamısı düzələcək. Mən isə, əzizim, bu boş işdə bir daha əmin oldum ki, fikri tamamilə deməmək və qabaqcadan rəy yaratmaq dünyanı məkr və qərəzdən çox bulandırır. Hər halda, bu axırıncılara dedikcə az təsadüf olunur.

Ümumiyyətlə isə, burada çox yaxşı dolanıram. Bu cənnətə bənzər ölkədə yalqızlıq ürəyim üçün ən gözəl dərmandır, ilin ən xoş çağı da bizim aləmdə çox zaman soyuqluq hiss edən qəlbimi bol-bol isidir. Hər ağac, hər kol çiçək açıb bəzənir, buna görə də bu rayihələr dənizində üzüb, ondan doyuncə həzz almaqdan ötrü adam may böcəyi olmaq istəyir.